

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ
ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВІД ПЛАГІАТУ**

**CIVIL LEGAL PROTECTION
OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS OF PLAGIARISM**

Ульянова Г.О.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Статтю присвячено висвітленню правової природи відносин, які виникають у сфері здійснення захисту прав інтелектуальної власності від плагіату. Залежно від суб'єкта, який вживає заходів з виявлення та припинення плагіату, та правових наслідків таких дій захист прав інтелектуальної власності від плагіату поділено на безпосередній та опосередкований.

Ключові слова: плагіат, цивільно-правовий захист, охоронні правовідносини, способи захисту, авторські права.

Статья посвящена освещению правовой природы отношений, возникающих в сфере осуществления защиты прав интеллектуальной собственности от плагиата. В зависимости от субъекта, который принимает меры по выявлению и пресечению плагиата, и правовых последствий таких действий выделена непосредственная и опосредованная защита прав интеллектуальной собственности от плагиата.

Ключевые слова: плагиат, гражданско-правовая защита, охранительные правоотношения, способы защиты, авторские права.

The article is devoted to the coverage of the legal nature of the relations arising in the sphere of the protection of intellectual property rights from plagiarism. Depending on the subject, which takes measures to detect and prevent plagiarism, and the legal consequences of such actions highlighted direct and indirect protection of intellectual property rights from plagiarism.

Key words: plagiarism, civil-law protection, protective relationship, ways to protect copyrights.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 54 Конституції України громадянам гарантується захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Від ефективності захисту прав інтелектуальної власності, який забезпечується в державі, багато в чому залежить не лише розвиток творчого, інтелектуального потенціалу громадян, а й визнання країни повноправним учасником міжнародного ринку інтелектуальної власності.

Неповнота та недосконалість (внаслідок відсутності теоретичних напрацювань) цивільного законодавства у сфері захисту від плагіату в свою чергу зумовлює існування проблем теоретичного характеру, пов'язаних із визначенням природи правовідносин, які виникають у разі таких порушень [1, с. 369].

Стан дослідження. Окремі аспекти захисту авторських прав від плагіату досліджувались у працях: Бааджи Н.П., Петренко С.В., Слядневої Г.О., Харитонової О.І., Харитонова Є.О. та ін. Дослідженню правової природи, ознак охоронних правовідносин присвячено праці як радянських цивілістів, зокрема, Братуся М.С., Александрова М.Г., так і сучасних науковців, серед яких варто відзначити праці: Малько О.В., Томілової Ю.Ю., Харитонова Є.О., Харитонової О.І.

Метою статті є визначення природи відносин, які виникають у сфері захисту прав інтелектуальної власності від плагіату, що дасть змогу визна-

чати механізм захисту порушених прав (підсудність справ, можливість захисту в адміністративному порядку, способи захисту тощо).

Виклад основного матеріалу. Захист цивільних прав та інтересів охоплює комплекс норм як матеріального, так і процесуального характеру, спрямованих на забезпечення належної реалізації права на захист, що є важливою складовою будь-якого суб'єктивного права [2, с. 135].

Як слушно зауважує Кузнецова Н.С., активну позицію законодавця в питанні формування ефективних правових норм для якісного захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення всебічної реалізації інтелектуальних прав варто розглядати як невід'ємну складову найпріоритетніших завдань сучасної держави [3, с. 21–29].

Відповідно до сформульованих у науковій доктрині підходів правовідносини, які виникають у зв'язку з порушенням цивільних прав та здійсненням їхнього захисту, віднесено до охоронних правовідносин [4].

Так, Кархалев Д.М. охоронне цивільне правовідношення визначає як самостійний правовий зв'язок, що виникає на основі охоронних норм права між потерпілою особою і правопорушником у разі порушення (або створення загрози порушення) права, змістом якого є суб'єктивне право на захист і суб'єктивний охоронний обов'язок, який реалізується з метою забезпечення захисту порушеного суб'єктивного права (або відновлення правового положення) [5].

Харитонова О.І. зауважує, що охоронні відносини виникають у випадку порушення цивільних прав учасників цивільних відносин, а отже, й норм цивільного законодавства. Таким чином, вони виступають як втілення реакції правоможного суб'єкта (у межах норм цивільного законодавства, забезпечених підтримкою публічної влади) на негативну з її позиції, відображену в правовій нормі поведінку учасника цивільних відносин [6, с. 349].

Батанова Н.М. підкреслює державно-владний характер охоронних відносин. Охоронні відносини виникають перш за все внаслідок неправомірної поведінки суб'єктів як негативна реакція на це з боку держави. Потреба в них виявляється кожного разу, коли права та інтереси учасників правовідносин, окремої особи або суспільства в цілому, або сама Конституція потребують державно-правового захисту. Вони завжди виступають як владовідносини. За допомогою цих відносин реалізуються міри юридичної відповідальності, міри захисту суб'єктивних прав і законних інтересів, превентивні заходи державного примусу [7].

Томілова Ю.Ю. розглядає охоронні правовідносини як один із найважливіших структурних елементів механізму правової охорони. Значення охоронних правовідносин зумовлено такими чинниками: виникають внаслідок різного роду правопорушень; визначають коло суб'єктів, на яких поширюється в конкретній ситуації дія конкретних охоронних правових норм; індивідуалізують поведінку конкретних суб'єктів у механізмі правової охорони шляхом конкретизації правових норм; виступають необхідною умовою уведення в дію правових засобів захисту суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; без них не може бути реалізовано багато охоронних правових норм [8].

Ураховуючи загальні положення про охоронні правовідносини, охоронні правовідносини інтелектуальної власності можна охарактеризувати як такі, що виникають у зв'язку з порушенням майнових та (або) немайнових прав інтелектуальної власності. Особливостями охоронних правовідносин інтелектуальної власності, які дають змогу виокремити їх з-поміж інших правовідносин є: по-перше, підстави виникнення – порушення прав інтелектуальної власності або створення загрози такого порушення; по-друге, учасниками таких правовідносин є суб'єкт права інтелектуальної власності, права якого порушено, особа, яка такі права порушила, орган державної влади, уповноважений на захист прав інтелектуальної власності; по-третє, охоронні правовідносини інтелектуальної власності завжди є відносинами, оскільки їх суб'єктами є конкретно визначені особи (правовласник, особа, яка порушила права); по-четверте, можуть бути спрямовані на поновлення порушених прав, відшкодування збитків.

Варто зауважити, що попри назву «охоронні правовідносини», вони виникають внаслідок порушення приписів законодавства та порушення цивільних прав та інтересів.

У межах охоронних відносин здійснюється захист порушених цивільних прав. Таке уточнення

зумовлено тим, що в науковій доктрині категорії «охорона» та «захист» не розглядаються як тотожні.

Охорона прав інтелектуальної власності – це нормативно-правове та організаційне забезпечення розвитку інтелектуальних, творчих відносин, створення умов для реалізації творцями (їх правонаступниками) прав та забезпечення інтересів, запобігання порушенням прав інтелектуальної власності.

Захист права інтелектуальної власності – це система правових засобів, які вживаються спеціально уповноваженими на це державними органами (органи виконавчої влади, адміністративні органи, суди) для захисту суб'єктивних прав на об'єкти інтелектуальної власності [9].

За допомогою правового захисту відбувається: 1) відновлення первинного стану потерпілого; 2) припинення порушення шляхом позбавлення акту (події) сили «регулятивного» юридичного факту; 3) охоронно-забезпечувальна дія шляхом створення додаткових правових умов для безперешкодного здійснення порушених прав та інтересів; 4) еквівалентна компенсація порушених прав. При цьому якнайповніше і всеохоплююче захист цивільних прав і законних інтересів досягається за допомогою цивільно-правових способів [10].

Під захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності варто розуміти передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів, перш за все правоохоронних і контролюючих та їх посадових осіб, щодо поновлення порушеного права на об'єкт інтелектуальної власності, припинення таких порушень, а також створення необхідних умов для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у скоєнні протиправних дій, наслідком яких стає завдання шкоди правам та законним інтересам [11].

Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності від плагіату полягає в застосуванні передбачених чинним законодавством способів припинення порушення, відновлення порушених прав праволодильців, притягнення порушників до відповідальності за привласнення авторства.

У наукових підходах до визначення категорії «захист прав» переважно акцентується увага на діяльності уповноважених державних органів, яка спрямована на припинення правопорушень, відновлення порушених прав.

Водночас специфіка плагіату, його поширення в різних сферах інтелектуальної творчої діяльності зумовлюють необхідність формулювання нового методологічного підходу до визначення цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності, відповідно до якого важливою складовою захисту прав є діяльність суб'єктів, чиї права порушено, спрямована на виявлення неправомірних дій із порушення немайнових прав та неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності, запобігання їх повторному вчиненню, сприяння державним органам у забезпеченні захисту порушених прав та інтересів.

Крім того, залежно від суб'єкта, який вживає заходів з виявлення та припинення плагіату, та правових

наслідків таких дій цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності від плагіату може бути поділено на: безпосередній та опосередкований захист.

Безпосередній захист здійснюється творцем або його правонаступниками, право авторства якого порушено внаслідок плагіату.

Сучасний інформаційний простір, розміщення на офіційних сайтах видавництв повних версій наукових журналів дають змогу науковцям відстежувати публікації за темою їх наукових інтересів та виявляти факти привласнення наукових робіт. У випадку виявлення фактів плагіату автори можуть вживати заходи з інформування редакцій журналів, спеціалізованих вчених рад, у яких має захищатись дисертація, наукових установ, у яких працює плагіатор.

У випадках, передбачених законом, захист прав автора можуть здійснювати його представники. Якщо автор твору опублікував свій твір анонімно або під вигаданим ім'ям, на захист його прав і інтересів, що охороняються законом, може виступати видавництво, інший користувач твору чи організація колективного управління.

Якщо у випадках, передбачених частиною четвертою ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права», видавець твору виступає як представник автора і захищає права останнього, суд не може повернути позовну заяву з мотивів відсутності в ній справжнього імені автора і неподання довіреності від автора. У разі подання такої заяви видавцеві достатньо надати суду примірник твору, на якому зазначено ім'я чи найменування цього видавця. Справжнє ім'я автора та умови додержання анонімності зазначаються в договорі, яким визначено відносини між автором і видавцем. Такий договір не є предметом спору про використання твору, опублікованого анонімно чи під псевдонімом, і не підлягає дослідженню в судовому розгляді. У разі якщо автор відповідного твору не розкриє своє ім'я або не заявить про своє авторство до вирішення спору по суті, господарський суд ухвалює рішення про задоволення позову на користь видавця.

Ураховуючи природу авторських немайнових прав та можливість їх грубого порушення після смерті автора, законодавством передбачено, що в разі смерті автора недоторканість твору охороняється особою, уповноваженою на це автором. За відсутності такого уповноваженого недоторканість твору охороняється спадкоємцями автора, а також іншими заінтересованими особами.

Законодавець та суди не відносяться до об'єктивованих немайнових благ фізичних осіб після смерті останніх як до юридично абсолютно байдужих явищ. Вони продовжують захищатися, а їх використання можливе тільки за згодою осіб, вказаних у законі [12].

Після смерті автора твору вимоги, що впливають із порушення його права авторства, неправильного зазначення імені автора, недоторканості твору, можуть бути заявлені спадкоємцями автора твору, особою, на яку автор у своєму заповіті поклав охорону своїх творів після його смерті.

Заходи, які вживає творець у випадку виявлення плагіату його робіт, насамперед спрямовані на захист належних йому прав інтелектуальної власності.

Враховуючи, що плагіат є порушенням не лише приписів законодавства та суб'єктивних прав осіб, чий твір привласнено, а й негативно впливає на суспільні та державні інтереси, заходи з його виявлення та запобігання вживаються не лише праволодильцями, у зв'язку з чим вбачається доцільним виділити опосередкований захист.

Опосередкований захист прав інтелектуальної власності від плагіату здійснюється уповноваженими суб'єктами без відома автора і спрямований переважно на недопущення порушень вимог законодавства у сфері наукової діяльності. На відміну від безпосереднього захисту, опосередкований захист не передбачає застосування способів цивільно-правового захисту, спрямованих на відшкодування праволодильцю шкоди, та застосування інших способів цивільно-правового захисту прав творця, оскільки його метою є припинення порушення вимог законодавства, забезпечення публічних інтересів у науковій сфері. Попри це, внаслідок припинення незаконних дій плагіатора з неправомірного привласнення чужих результатів інтелектуальної, творчої, наукової діяльності припиняється і порушення прав праволодильців.

При цьому суб'єкти, які здійснюють опосередкований захист, можуть бути поділені на дві категорії. Суб'єкти приватного права – редакції наукових видань, які проводять рецензування наукових публікацій та у випадку виявлення плагіату мають право відмовити в опублікуванні статті; засоби масової інформації, які виявляють факти плагіату у творах літератури, мистецтва та надають їм широкого розголосу та розкривають інформацію про дійсних творців, чий твір було привласнено; громадські спілки, об'єднання художників, письменників. Зокрема, це виключення недобросовісного творця з такої громадської організації, що негативно позначається на його діловій репутації, викликає недовіру серед колег та негативне ставлення прихильників творчості.

Другу категорію суб'єктів, які застосовують заходи з виявлення та припинення плагіату, становлять уповноважені державні органи та установи. Основним із них є Міністерство освіти і науки України щодо контролю за якістю дисертаційних робіт. Крім того, окремо варто виділити спеціалізовані вчені ради, які вживають заходів щодо здійснення контролю за недопущенням фактів неправомірного запозичення в дисертаційних роботах чужих ідей, матеріалів без належного зазначення авторства їх творців. У випадку знаття дисертаційної роботи з розгляду або скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня кандидата, доктора наук, порушення прав інтелектуальної власності припиняється, хоча сам автор, робота якого була привласнена плагіатором, може взагалі не знати про такий випадок.

Однією з важливих умов ефективного захисту прав інтелектуальної власності є вибір способів

захисту, передбачених у законодавстві. Враховуючи специфіку відносин, які виникають у сфері захисту прав інтелектуальної власності від плагіату, треба розмежувати способи захисту прав та інтересів держави та способи захисту прав та інтересів творців.

До першої категорії треба віднести дії державних органів та установ, спрямовані на виявлення та обмеження плагіату. Зокрема, позбавлення наукового ступеня, зняття дисертації з розгляду тощо не є цивільно-правовими, оскільки ґрунтуються на відносінах влади та підпорядкування. Метою їх застосування, насамперед, є захист інтересів держави та забезпечення інтересів суспільства.

До цивільно-правових способів захисту прав інтелектуальної власності віднесено закріплені законодавством матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання та відновлення порушеного права інтелек-

туальної власності, а також вплив на правопорушника, які можуть застосовуватись за вибором особи, права якої порушено, відповідно до характеру порушення та мети захисту.

Висновки. Таким чином, із урахуванням різних наукових підходів та специфіки відносин у сфері інтелектуальної власності цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності від плагіату може бути визначено як діяльність, спрямовану на вжиття заходів із виявлення, доведення, припинення плагіату та унеможливлення його подальшого здійснення плагіатором, відновлення порушених прав та інтересів, яке здійснюється правоволодільцями (творцями, їх спадкоємцями) як самостійно, так і шляхом їх звернення до відповідних суб'єктів приватного права (редакцій наукових видань, засобів масової інформації, професійних творчих об'єднань, наукових діячів, громадських спілок тощо) або до державних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харитонова Е.И. Гражданские правоотношения интеллектуальной собственности, возникающие в результате творчества (концептуальные основы) : [моногр.] / Е.И. Харитонова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Одесса : Феникс, 2012. – 369 с.
2. Басай О.В. Принцип судового захисту цивільних прав та інтересів / О.В. Басай // Європейські перспективи. – 2013. – № 4. – С. 135 с.
3. Кузнєцова Н.С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні / Н.С. Кузнєцова, О.В. Кохановська // Право України. – 2011. – № 3. – С. 21–29.
4. Харитонова О.І. Співвідношення категорій «правовідносини інтелектуальної власності» та «регулятивні, організаційні, охоронні цивільні правовідносини» / О.І. Харитонова // Актуальні проблеми держави та права Вип. 65. – Одеса : Юрид. літ-ра, 2012. – С. 115–125.
5. Харитонов О.Є. Класифікація цивільних правовідносин: спроба новації у підходах / О.Є. Харитонов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. праць. – Т. VII. – Одеса : Юрид. літ-ра, 2008. – С. 136–143.
6. Кархалев Д.Н. Концепція охоронного громадянського правоотношения : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Громадянське право; підприємницьке право; сімейне право; міжнародне частне право» / Д.Н. Кархалев. – Екатеринбург, 2010. – 11 с.
7. Харитонова О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади) : [моногр.] / О.І. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2011. – С.127.
8. Харитонова О.І. Проблемні питання класифікації правовідносин інтелектуальної власності / О.І. Харитонова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – № 929. – С. 349 с.
9. Батанова Н.М. Конституційно-правова відповідальність як вид конституційно-правових відносин / Н.М. Батанова // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2 – С. 60–65.
10. Томилова Ю.Ю. Охоронні правоотношения в механизме правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Юлия Юрьевна Томилова. – М., 2004. – 230 с.
11. Основи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : [підручник] / за заг. ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 672 с.
12. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Геннадій Петрович Тимченко. – Х., 2002. – 182 с.
13. Обушак О.О. Адміністративне регулювання в сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності / О.О. Обушак, С.А. Обушак //Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 36. – С. 75-85.
14. Слипенченко С.А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица: монография /С.А. Слипенченко. – Х.: ФОП Мічуріна Н.А., 2011. – С. 280.